

Kiss József Mihály

A kolozsvári „menekült egyetem” 1919. évi történetére vonatkozó dokumentumok Szandtner Pál iratai között

Az 1958-ban létesített ELTE szaklevéltárának gyűjtőkörébe nemcsak az egyetem egyes szervezeti egységeinek /karok, tanszékek, intézetek/ és a jogelőd intézményeknek a történeti értékkel rendelkező iratanyaga, hanem az egykori tanárok működésére vonatkozó iratok is beletartoznak.

A levéltárban őrzött iratanyag mennyisége napjainkban meghaladja az 1050 iratfolyómétert, amelyből a személyi fondokra eső mennyiség valamivel több mint 60 iratfolyóméter. A személyi fondok száma pillanatnyilag 27, a bennük található iratok döntő többsége a huszadik században keletkezett. Közöttük olyan tudósok hagyatéka is megtalálható, mint a régész-művészettörténész Oroszlán Zoltán, a matematikus Fejér Lipót, a geológus-paleontológus Bogsch László, a nyelvész Pais Dezső, vagy a geológus Papp Károly, hogy csak azokat említsük, akiknek iratai jelentősebb mennyiségben kerültek levéltárunkba. Természetesen egy hagyatéék értékét nem annyira a mennyiség, mint a benne lévő információ határozza meg.

Az alábbiakban egy ilyen, mennyiségét tekintve kicsiny, ám tartalmára nézve nagy értékű hagyatéokra kívánjuk felhívni a figyelmet.¹ A gondosan válogatott, s rendezett hagyatékokat több mint két éve ajándékozta dr. Szandtner György levéltárunknak.

A hagyatéék bemutatása előtt szeretnénk ismertetni Szandtner Pál életének, tudományos- és közéleti működésének főbb állomásait.

Szandtner Pál 1884. december 5-én született Dunaföldváron. Édesapja népiskolai tanító, édesanyja egy molnármester lánya volt. Kilenc éves korában elárvult, neveltetéséről egy ideig atyja fivére, majd a pécsi káptalan és a ciszterci rend gondoskodott. Felsőbb tanulmányai költségének nagyobbik részét hivatalnoki és instruktori munkák vállalásából önmaga fedezte.

A pécsi főgimnáziumban jelesen érettségizett. Egyetemi tanulmányait mint ciszterci növendék az innsbrucki egyetem hittudományi karán kezdte meg. Az ott eltöltött öt félév során előbb filozófiai stúdiumokat folytatott, majd dogmatikai, erkölcsstani, bibliai hermeneutikai és egezetikai, keleti nyelvészeti /héber, arab/, egyháztörténeti és kánonjogi tanulmányokat végzett a legjobb eredménnyel.

¹ ELTE Levéltára 427. Szandtner Pál iratai. Az iratok mennyisége: 0.12 ifm.

Ezután a kolozsvári egyetem bölcsészettudományi karán magyar, német és latin nyelvészetet és irodalmat tanult, valamint filozófiai és pedagógiai előadásokat látogatott, mindenből jeles eredményt érve el. 1907. szeptemberében az egyetem jogi karának lett öt féléven keresztül hallgatója, s kitüntetéssel letett doktori szigorlatai után 1911. januárjában avatták államtudományi doktorrá. Az avatás után alig négy évvel, 1915. februárjában az egyetem jog- és államtudományi kara az „alkotmánypolitika” tárgyköréből magántanárrá habilitálta.

Közszolgálatba szigorló jogászként 1910-ben lépett. Előbb a székesfővárosi tanfelügyelőségénél, majd fél év múlva a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elnöki osztályánál alkalmazták. 1911. októberében a nagyváradai jogakadémia magyar közjogi és politikai egyesített tanszékének elnyerésére nyújtott be pályázatot. A tanári kar egyhangú javaslatára 1911. decemberében lett a magyar közjog, a politika és a jog- és államtudományi bevezetés nyilvános rendkívüli tanára. Miután a kolozsvári egyetem magántanárává habilitálta, a jogakadémián 1915. áprilisában nyilvános rendes tanárrá léptették elő. 1916 végén pályázott a kolozsvári egyetem jogi karán megüresedett magyar közjogi tanszék elnyerésére, melyre a kar egyhangúlag első helyen javasolta, s nyilvános rendes tanári kinevezéssel vele töltötték be a tanszék vezetését. Ezután 1921. októberében a kar egyhangú meghívása alapján a politika tanszékének nyilvános rendes tanára lett.

Kolozsvár román csapatok által történt elfoglalása után 1919. októberében a külügyminisztérium Békeelőkészítő Irodájának B Csoportjához osztották be az erdélyi kérdés egyik szakreferensének, majd az iroda feloszlása után az akkor felállított Országos Menekültügyi Hivatal Diákvédelmi Főosztályának megszervezésével és vezetésével bízták meg. Ezzel egyidejűleg a székhelyét veszített kolozsvári egyetem tanácsa az egyetem újra szervezése ügyében létrehozott karközi állandó előadóvá választotta meg. Mikor az egyetem további fennmaradásának kérdése eldőlt, 1921. márciusában az Egyetemi Tanács javaslatára a kultuszminiszter a Ferenc József Tudományegyetem szegedi elhelyezése ügyének miniszteri biztosává nevezte ki. Mindezen feladatait a tanszék vitele mellett az egyetem szegedi megnyitásáig, illetve 1921. októberéig látta el.

Eközben az Országos Menekültügyi Hivatal szegedi Diákvédelmi Kirendeltségét is vezette, majd ennek 1923. júniusában történt megszüntetése után az Egyetemi Tanács által az országban elsőként létrehozott Egyetemi Diákjóléti és Diákvédő Irodának lett a megszervezője és vezetője. Szandtner szervezte újjá Szegeden az 1928-ban 250 férfi és 150 nőhallgató számára átépített Egyetemi Diákotthonot, s igazgatta működésének első esztendejében. 1928. márciusában a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által létesített Főiskolai Tanulmányi és Pályaválasztási Tájékoztató Intézet szervezésével és

vezetésével bízták meg, melynek igazgatója volt az intézet 1945-ös megszűntetéséig.

1928. decemberében a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi kara egyhangú döntésének eredményeként nyert nyilvános rendes tanári kinevezést a politikai tanszékre. A tanszéken 1929. szeptemberében kezdte meg működését, s ekkortól 1948. október 6-ig volt a politika, illetve az általános alkotmánytan és közigazgatástan tanára. Az 1948/49-ben bevezetett új jogászképzés Szandtner tanszékének a tárgykörét is módosította, s 1949. március 31-én nyugdíjazták.

A tanítás mellett 1915-ben és 1916-ban a nagyváradi jogakadémia dékánja volt. 1917-ben Kolozsvárott rendezte a közjogi és a közigazgatás-jogi szemináriumok könyvtárát, majd 1918-ban megbízták a jogi kar könyvtárának vezetésével.

Budapestre kerülése után, tanszékének elfoglalásával egyidejűleg az Egyetemi Tanács megbízta a diákjóléti és diákvédő iroda megszervezésével és vezetésével. Ennek szervezését 1930-ban kezdte meg, s a Pázmány Péter Tudományegyetem Diákjóléti és Diákvédő Irodája az 1931/32-es tanévvel meg is kezdte működését. Szandtner közmegelegedéssel vezette az irodát 1948. októberéig.

A kolozsvári, illetve szegedi egyetem jog- és államtudományi karának egy tanéven át, a budapestinek három alkalommal volt dékánja. A budapesti egyetem tanácsának hat éven át volt tanár-tanácsjegyzője. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia jogtudományi bizottságának és a Szent István Akadémiának is. Anyanyelvén kívül saját bevallása szerint németül és latinul kiválóan, angolul elég jól, franciául és olaszul pedig a tudományos művek megértéséhez szükséges mértékben tudott.

A levéltárunkba került iratok között a tanulmányi előmenetelét tanúsító okmányok, kinevezésére vonatkozó iratok, vele kapcsolatos tanácsulési jegyzőkönyvi kivonatok s a diákvédelemre és a pályaválasztási intézet működésére vonatkozó akták mellett nagy számban fellelhetőek a kolozsvári egyetem budapesti működésére és a Szegedre történő elhelyezés kapcsán folytatott tárgyalásokra vonatkozó feljegyzések is. A továbbiakban a kolozsvári egyetem, illetve a Kolozsvárról menekült egyetemi tanárok és diákok sorsát kíséreljük meg megvilágítani Szandtner Pál hagyatékának tükrében.

Kolozsvár 1918. december 24-i, román királyi csapatok által történt megszállása az egyetem további működésére nézve súlyos következményekkel járt.

1919. május 9-én kelt az az irat, melyben a hatóságok a román királyra való eskü letételére hívták fel az egyetem oktatóit. A hűségeskü megtagadását egyenértékűnek vették azzal, hogy az érintettek lemondanak addig élvezett összes jogaikról. A hűségeskü letétele azonban nem jelentette volna automatikusan az addig betöltött állás megtartását, mert a hatóságok az egyetem

magyar jellegét meg kívánták változtatni, s eszerint csak azok taníthattak volna tovább, akik azt is vállalták, hogy két év alatt a román nyelvet szóban és írásban annyira elsajátítják, hogy azon előadásokat tudnak tartani.

1919. május 12-én a rektor tiltakozása ellenére a román hatóságok átvették az egyetemet. Az átvételről készült jegyzőkönyv tanúsága szerint az előadásokat beszüntették, s a tanárok további tevékenységét befejezettek nyilvánították. A VKM-ben úgy tudták, hogy a tanárok kiutasítása szeptember 10-én történt meg.

Az események megtörténte után az érintettek úgy emlékeztek, hogy az egyetem átvételét foganatosító biztos a hűségeskü megtagadása miatt az egyetem tanárait állásukból felmentette, a tanári segédszemélyzetet /adjunktusok, tanársegédek, gyakornokok/ és a tisztviselőket pedig az Erdély területéről való kitoloncolással és egyéb büntető rendszabályok kilátásba helyezésével a szolgálat további ellátására kötelezte. Később, amint alkalmasnak tűnő román nemzetiségű személyek jelentkeztek, a magyar alkalmazottakat fokozatosan elbocsátották, azokat pedig akik nélkülözhetetlenek voltak, a hűségeskü letételére kötelezték. Közülük egyesek letették a megkívánt esküt, ám bizonyos idő elteltével a megváltozott viszonyok miatt többen a Magyarországra való távozás előkészítése mellett döntöttek.

Az egyetem és az Erdélyből menekült tanárok és tisztviselők ügyével a Bethlen István által vezetett Békeelőkészítő Iroda B csoportja foglalkozott.

Bethlen a 80.228/1919. szám alatt november 15-én kelt iratában Menyháth Gáspárt és Szandtner Pált bízta meg azzal, hogy hívják össze a Budapesten tartózkodó kollégáikat, mert meg szeretné ismerni a kolozsvári egyetem jövőjére vonatkozó álláspontjukat. Bethlen –mint írja-, lépéseket kíván tenni annak érdekében, hogy az egyetem addig is míg működését Kolozsvárt folytathatná, maradjon együtt, s valamely más magyar városban folytassa fontos kulturális küldetését. Kéri a tanárokat, hogy válasszanak maguk közül egy két vagy háromtagú bizottságot, mely az egyetem ügyét vele együtt képviselné, s hivatott lenne eljárni a vallás- és közoktatásügyi miniszternél. /1. dokumentum/

Az értekezletet november 21-én délután 4 órakor tartották meg a Békeelőkészítő Iroda B csoportjának hivatali helységében. Az értekezleten való megjelenésre szóló felhívást a fővárosi napilapok november 19-én tették közzé, ezen túlmenően a városban tartózkodó, s ismert címmel rendelkező tanárokat levélben is értesítették. Az értekezleten 11 nyilvános rendes tanár mellett 2 nyilvános rendkívüli tanár is részt vett. Három nyilvános rendes tanár, mivel a fővárostól távol tartózkodott táviratban mentette ki magát.

Az értekezleten a jelenlévő senior, Fabinyi Rudolf elnökölt. A értekezlet résztvevői egyhangúlag kimondták az egyetemnek egy meg nem szállt magyarországi városban való továbbműködését. Ez a továbbműködés szerintük a

lefoglalt egyetemi intézmények és intézetek visszakövetelésére vonatkozó magyar igények súlyát is növelni fogja. Amennyiben Erdélyben a román állam nem engedélyezné magyar egyetem működését, akkor az erdélyi magyarság egyetemhez való jogának állandó demonstrálására, s a kérdés állandó felszínen tartására kiváló eszközül szolgálhat az egyetem nevének, s legfőbbképpen kolozsvári jellegének fenntartása. Az egyetemet mindaddig fenn kell tartani, amíg az, az alapításáról szóló 1872. évi XIX. törvénycikk szerinti eredeti otthonába vissza nem térhet.

Kimondták továbbá, hogy addig is, míg az egyetem fenntartását célzó lépések elvi sikerre vezetnének, ideiglenes székhelyül Budapestet, illetve Budát javasolják. Fontosnak tartanak, hogy működésüket a pesti egyetem jövő félévének megnyitásával egyidejűleg kezdhessék meg. Már ezen az értekezleten felmerült a vidéki városok közül Szeged neve, mint olyan városé, ahol egy egyetem működésének a feltételei legkönnyebben megteremthetők. Szükségesnek tartotta továbbá az értekezlet azt, hogy a Kolozsvárott visszamaradt egyetemi tanácsot értesítsék az egyetem sorsát érintő eddigi kezdeményezésekről, valamint hogy hívják fel a „végleges minőségű egyetemi alkalmazottakat” Kolozsvár elhagyására.

Az intézményt érintő további tárgyalások vitelére Menyhárh Gáspár jogi kari dékánt, Lechner Károly orvosi kari nyilvános rendes tanárt, Fabinyi Rudolf matematika-természettudományi kari nyilvános rendes tanárt, Cholnoky Jenő bölcsészeti- nyelv és történettudományi kari nyilvános rendes tanárt, a bizottsági előadói tisztségre pedig Szandtner Pált választották meg. Kérte továbbá az értekezlet, hogy a nyugdíjazások ügyét függessze fel a kultuszminiszter.

Az indítványok előterjesztése során értesültek a résztvevők arról, hogy a pozsonyi egyetem tanárai is elhelyezkedni kívánnak, ezért kimondták, hogy a pozsonyi egyetem további fenntartását nem kívánják megakadályozni, de a budai elhelyezés tárgyában az elsőbbség őket illeti. A pozsonyi tanárokat szívesen látják az üresedésben lévő, illetve helyettesítést igénylő tanszékeken.

November 27-én a fővárosban tartózkodó tanárok egy része, már mint egyetemi tanács ülésezett. Schneller István elnöklő prorektor Kolozsvár megszállásával és a tanárok egy részének elüldözésével magyarázta meg az értekezlet összehívását. A jelenlevők kimondták, hogy mint az egyetem budapesti képvisellete kívánnak működni a jövőben. A prorektor bejelentette, hogy aznap délelőtt felkeresték Sir George Clerket, aki a Versailles-i békekonferencia képviselőjeként tartózkodott a fővárosban, s tájékoztatták a kolozsvári egyetem sorsáról. A találkozót Teleki Pál szervezte meg, a nagykövet előtt a beszédet Cholnoky Jenő tartotta meg. A beszédet rövidítve közöljük, népnévként az eredeti „oláh” kifejezés helyett a románt használjuk./2. dokumentum/

November 29-én a vallás- és közoktatásügyi miniszternél tartottak megbeszélést a tanács tagjai. Itt az ideiglenes elhelyezés kérdése szerepelt a legnagyobb hangsúllyal. A minisztériumban támogatták a működés folytatását, s az egyetem budai elhelyezését. A karok közül a jogi és a bölcsész elhelyezése minden nagyobb nehézség nélkül megoldható lesz, jegyezték le minisztériumi állásfoglalásként ezt a véleményt. Az orvosi kar számára a pozsonyi társfakultással együtt a budai XVII. számú helyőrségi kórházat kívánták rendelkezésre bocsátani, esetleg kiegészítve a Vörös Kereszt kórház egyik-másik osztályával. /Ezek felett az intézmények felett azonban nem a kultusztárca rendelkezett./ A legnagyobb nehézséget a matematika-természettudományi kar, kiváltképpen a kémiai és fizikai tanszékek elhelyezésénél látták. A tanács itt a műegyetem megfelelő intézeteinek segítségére számított, ám a minisztérium illetékesei jelezték, hogy főleg a kémiai laborok átengedésére a műegyetemen lévő túlsúlyosság miatt aligha lehet számítani. A megoldást itt a budai Pedagógium, vagy valamelyik jobban felszerelt főgimnázium igénybevételestől remélték.

Az előadások megkezdése a minisztérium álláspontja szerint március-április előtt aligha várható. Éppen ezért az egyetem jövője érdekében mindent meg akartak tenni azért, hogy a minisztertanács elvi döntése mielőbb megszülessen, s január közepétől legalább a vizsgáztatás megindulhasson.

Szóba került az is, hogy a pesti egyetem a pozsonyi és kolozsvári egyetemnek a fővárosban való ideiglenes működését ellenszenvvel és féltékenységgel nézte. A budapesti orvosi karról egyenesen olyan hírek terjedtek el, hogy a pénzügyminisztérium útján kívánja megakadályozni, de legalábbis hátráltatni a fővárosi elhelyezés ügyét. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a pozsonyi egyetem továbbélésének kérdését ugyanolyan jóindulatúan kezelte, mint tette azt a kolozsváriak esetében. /3. dokumentum/

Kolozsváry Bálint, az egyetem hivatalban lévő rektora december közepén Haller István miniszternek Szandtner Pálon keresztül eljuttatott jelentésében aggodalmát fejezte ki a Budapestről érkezett hírek miatt. Aggályosnak találták a Kolozsvárott lévők azt a tervet, hogy az egyetemet egy másik hazai városban kívánják letelepíteni. Ez az ottani egyetemi tanács véleménye szerint nem szolgálná a hallgatók érdekét, mert összegyűjtésük lehetetlen, a városban maradt tanárok mozgósítása pedig a közhangulatot hátrányosan befolyásoló, s a magyarságot gyengítő hatású lenne. Kolozsváry megfogalmazza azt a véleményt is, hogy ha a románok akár önként, akár a békekonferencia által kényszerítve garantálnák is a magyar egyetem autonómiáját, ezt az ígéretet mint a tapasztalatok mutatják, úgysem tartanák meg. A jelentés közli a román egyetem hallgatóira vonatkozó statisztikai adatokat is. A levél végén adatokkal szolgál a magyar egyházak által szervezett alsó- és középfokú tanintézetek szervezéséről.

Ezek az iskolák biztosították az anyanyelvi oktatást a bezárt állami intézetek helyett. /4 .dokumentum/

Szandtner Pál december 10-én készítette el Bethlen Istvánnak, a Béke előkészítő Iroda B csoportja vezetőjének s az erdélyi érdekek minisztertanácsi képviselőjének azt az előterjesztést, amely kimondja a kolozsvári egyetem további hazai működését. /5. dokumentum/

Kolozsvárott a román nyelvű előadások 1919. november 3-án kezdődtek meg, s 1920. február 1-én a román király hivatalosan is megnyitotta Erdély román egyetemét.

1920. február 24- én végre megszületett a Minisztertanácsnak az a döntése, amely a menekült kolozsvári és pozsonyi egyetemeket a törvényhozás végleges döntéséig ideiglenesen egy egyetemenként Budapesten helyezte el.

A két menekült egyetem fennmaradását végül az 1921. évi XXV. törvénycikk mondta ki, a kolozsvári egyetem székhelyéül Szegedet jelölve ki, míg a pozsonyit Pécsre helyezte el. Ezeknek az eseményeknek az ismertetése már nem tartozik dolgozatunk témájához.²

A dokumentumokat betűhíven közöljük. Az iratokban foglaltak a történelmi események szereplőinek, elszenvedőinek a viszonylag friss élmények hatására készült közel egykorú visszaemlékezését tartalmazzák, kérjük ilyen szemmel olvassák a szövegeket!

² A két menekült egyetem sorsára vonatkozóan lásd még: Kiss József Mihály: Párhuzamos utak A kolozsvári és a pozsonyi egyetem válságos időszakának történetéhez in: Tanulmányok a magyar felsőoktatás XIX-XX. századi történetéből szerk. Kiss József Mihály Budapest, 1991. 123-161. p.

Dokumentumok

1. sz.

Budapest, 1919. november 15.

Bethlen István megbízza Szandtner Pált a Budapesten tartózkodó tanárok összehívásával, hogy az intézmény ügyének képviselőit bizottságot válasszanak.

A békeelőkészítő iroda „B” csoportja
80228/1919. szám

Bizalmas

Méltóságos Szandtner Pál egyetemi tanár úrnak
Budapest

A kolozsvári Ferencz József Tudományegyetemnek a románok által történt erőszakos átvétele az egyetemi tanárok jelentékeny részét arra kényszerítette, hogy állomáshelyüket Kolozsvárt hagyják el és így a tanárok jórészt már Budapesten tartózkodnak, vagy pedig ide útban vannak. Az erdélyi menekült tisztviselők elhelyezése a vezetésem alatt álló hivatal ügykörébe tartozván, lépéseket kívánok tenni illetékes helyen olyan irányban, hogy a kolozsvári magyar egyetem addig is, míg működését Kolozsvárt ismét folytathatná, maradjon együtt és a megszállás tartama alatt fontos kulturális misszióját valamely más magyar városban folytassa. Az egyetemi autonómia szellemét tiszteletben tartani, úgy vélem elsősorban ismernem kellene az itt tartózkodó tanárok állásfoglalását és ez okból van szerencsém felkérni, méltóztassanak érintkezésbe lépni az itt tartózkodó kartársakkal, s amennyiben e tervet a maguk részéről helyeslik, kérem méltóztassanak a maguk körébe egy e tekintetben teljesen meghatalmazott 2 vagy 3 tagú bizottságot választani, akik velem érintkezésbe lépve, kidolgoznák azon kereteket melyeknek betöltését illetékes tényezőnél a vallás és közoktatásügyi miniszter úrnál és a minisztertanácsnál kérni kellene. Azt hiszem, hogy úgy fontos tanulmányi érdek, mint a tanári kar jól felfogott érdekei egyaránt ily megoldást tanácsolnak, mert az együtt maradt Alma Mater kétségtelenül oly nagy szellemi és morális erőt reprezentál, melyet sem a kolozsvári egyetemre való visszakövetelési igényünknel, sem a hazai kultúra szempontjából nem nélkülözhetünk.

Kérem, hogy eljárásuk eredményéről mielőbb értesíteni szíveskedjenek.
Kérem fogadja kiváló tiszteletem nyilvánítását.
Budapest, 1919. évi november hó 15-én.

gróf Bethlen István

2. SZ.

Budapest, 1919. november 27.

A fővárosban tartózkodók, mint Egyetemi tanács kijelentik, hogy az intézmény képviselőiként kívánnak működni. Schneller István prorektor bejelenti, hogy a délelőtt folyamán Sir George Clerket, a békekonferencia képviselőjét felkeresték, s ismertették az egyetem helyzetét.

Jegyzőkönyv

Felvetetett Budapesten 1919. évi november hó 27-én az otthonából román részről jogellenesen kitelepített kolozsvári Ferencz József magyar tudományegyetem tanácsának rendkívüli ülésében.

Jelen vannak: dr. Schneller István e. i. prorektor, mint elnök, dr. Menyhárh Gáspár jogkari dékán, dr. Lechner Károly előző tanévi orvostudományi prodeán, az orvosi kar e. i. dékánjának és prodeánjának helyettese, dr. Szádeczky Lajos előző tanévi bölcsészeti kar prodeán, a bölcsészeti kar dékánjának s prodeánjának helyettese, dr. Fabinyi Rudolf mathem.-természettudományi prodeán, mint tanácsstagok s dr. Szandtner Pál jogkari nyilv. r. tanár mint jegyzőkönyv-vezető.

1. dr. Schneller István elnöklő prorektor az ülést megnyitván kifejti, hogy mint az egyetem Kolozsvárt visszamaradt Rektorának helyettese, szükségesnek tartotta a jelen tanácsülés egybehívását, mert ami kívánatos az, hogy azon a válságos helyzeten, melybe a kolozsvári Ferencz József magyar tudományegyetem működésének a Kolozsvárt megszálló románok által eszközölt erőszakos megakasztása s a tanárok nagyrészének Kolozsvárról elűzése folytán jutott, illetékes tényezők részéről mielőbb segítve legyen, annyira kívánatos az is, hogy minden lépés, mely az egyetem válságos helyzetének megoldása érdekében az egyetem tanárai részéről tétel vagy tétel, ne csak mint az egyetem egyes alkalmazottjainak egyébként elismerésre méltó magánvállalkozása illetve magán-állás foglalása, hanem mihelyt arra lehetőség nyílik: mint az egyetem törvényes képviselőjének az egyetemi Tanácsnak ténye jelenhessék és jelenjék meg az arra illetékesek előtt.

Értesülvén tehát arról, hogy mielőtt ő, ki mint prorektor a Kolozsvárt visszamaradt rektort helyettesíteni jogosítva van, Pestre érkezett, az egyetemnek már korábban Pestre menekült tanárai az egyetem jövő sorsa kérdésében kezdeményező lépéseket tettek, szükségesnek vélte az egyetemi Tanács Pesten tartózkodó tagjait, illetőleg azokat, kik a Kolozsvárt visszamaradt tanácsstagokat a szervezeti szabályok értelmében jogszerűen helyettesítheti a jelen ülésre egybehívni, hogy ezek, mint a kolozsvári egyetemnek Budapesten működő Tanácsa, az egyetem jövője ügyében eddig tett lépések elfogadhatóságát megvizsgálják, s róluk mint egyetemi Tanács véleményt mondjanak. Felhívja

evégből elnöklő prorektor dr. Szandtner Pál nyilvános tanárt, mint úgy a Pestre menekült kolozsvári egyetemi tanárok itt szóban forgó tényeiről felvett karközi értekezleti jegyzőkönyvnek valamint a jelen tanácsülés jegyzőkönyvének is vezetőjét, terjessze elő azt a jegyzőkönyvet, mely az egyetem Pestre menekült tanárainak folyó é. nov. hó 21-iki karközi értekezletén az egyetem jövő sorsát érintő kérdésekben felvétellett.

Felolvastatván a szóban forgó jegyzőkönyv elnöklő prorektor felhívja a Tanács tagjait, hogy egyrészt a jegyzőkönyvben foglaltakra, másrészt a jelen Tanács egybehívásának indokaira s a jelenlevő Tanács tagoknak mint egyetemi Tanácsnak szereplésére vonatkozóan tegyék meg estleges észrevételeiket.

A hozzá szólások után elnöklő prorektor egyhangú határozatként kijelenti, hogy az egyetem Tanácsának a jelen ülésben jelenlevő tagjai addig is míg az egyetem Tanácsának jelenlegi kényszerű szétagoltsága megszűnik, az egyetem Budapesten elintézésre váró ügyeiben mint az egyetem budapesti képvisellete és Tanácsa működni szükségesnek tartják hogy e minőségükben a menekült kolozsvári egyetemi tanárok Budapesten 1919 évi nov. hó 21-én tartott karközi értekezletének jegyzőkönyvében foglaltakat teljes mértékben helyeslőleg tudomásul veszik, az egyetem jövőjét érintőleg abban foglalt határozatokat magukévá teszik, az értekezlet kebeléből az egyetem ügyeinek megbeszélésére kiküldetni-kért bizottságot a maguk részéről is kiküldöttek és megbízottnak tekintik s minderről a vonatkozó iratok betérjesztése mellett a vallás és közoktatásügyi magyar miniszter Urat jóváhagyó tudomásul vétel és megerősítés végett a prorektor útján értesítik.

2. Elnöklő prorektor jegyzőkönyvi megörökítés végett jelenti a Tanácsnak, hogy Nagymélt. gróf Teleki Pál a Béketárgyalások előkészítésével megbízott miniszter Úrnak szíves közbenjárása folytán sikerült a mai nap délelőttjén az egyetemi Tanács Pesten időző tagjainak (dr. Schneller István, dr. Fabinyi Rudolf, dr. Lechner Károly, dr. Menyhárh Gáspár nyilvános tanároknak:) a versaillesi békekonferencia teljhatalmú budapesti megbízottja Sir George Clerk elé járulhatni s előtte Cholnoky Jenő dr. nyilvános tanár angol nyelvű tolmácsolásában részletesen ismertetni azokat a brutális sérelmeket, melyek az erdélyi magyarság kultúráját s a kolozsvári egyetem tanárait az egyetemnek a románok részéről eszközölt erőszakos elfoglalása s a tanárok önkényes elűzése által érték s sikerült előterjeszteni azt a kérelmet, hogy a kolozsvári Ferenc József magyar tudomány egyetemet az erdélyi magyarság javára, immár félszázados jogaiba visszahelyeztessék.

Sir Georg Clerk az egyetem előterjesztését meghallgatván, reá angol nyelven a következőket válaszolta „ Nagyon köszönöm, hogy megtiszteltek megjelenésükkel és nekem elmondották panaszukat. Előterjesztésüket Párizsban azonnal a békekonferencia elé fogom vinni. Remélem, hogy Önök elégtételt kapnak a szenvedett atrocitásokért, s amennyire hatalmamban áll oda fogok hatni, hogy óhajtasuk is teljesüljön.” E biztató nyilatkozaton kívül egyébként Sir George Clerk az egyetem ügye iránt már más alkalommal is meleg érdeklődést mutatott, amennyiben Cholnoky Jenő nyilvános tanártól magánúton is értesülvén az

egyetemnek a románok részéről történt bezárásáról, az egyetem jogainak és érdekeinek mint mondotta: hathatósabb megvédhetése végett, felkérte Cholnoky Jenő tanárt, közölje vele írásban az egyetem idősebb és nevesebb professzorainak életrajzi s tudományos működési adatait. Ez óhajnak Cholnoky Jenő ny. r. tanár a prorektorhoz tett jelentése szerint eleget is tett.

Tekintettel arra, hogy a Versailles-i békekonferencia teljhatalmú budapesti kiküldöttjének jóindulata a Kolozsvár magyar tudományegyetemnek s az erdélyi magyar kultúrának még nagyon is számottevően javára lehet s, hogy ennek a jóindulatnak kiváltásában Teleky Pál gróf úr Őnagyméltósága és Cholnoky Jenő dr. nyilv. r. tanár, úgy az egyetemi Tanács fogadtatásának kieszközlésével mint egyébként is oly tevékeny részt vettek, indítványozza elnöklő prorektor, hogy a Tanács az előadottaknak jegyzőkönyv megörökítése mellett gróf Teleky Pál úr Őnagyméltóságának s dr. Cholnoky Jenő nyiv. r. tanárnak, mondjon köszönetet.

A Tanács a prorektor által előadottakat örömmel tudomásul veszi, jegyzőkönyvileg megörökíti s a prorektor indítványát egyhangúlag elfogadva Nagyméltóságú gróf Teleky Pál úrnak s dr. Cholnoky Jenő ny. r. tanárnak az egyetem érdekében kifejtett jóindulatú tevékenységéért jegyzőkönyvileg köszönetet mond.

3. Elnöklő prorektor nem tartván lehetetlennek, hogy családi ügyei miatt egy időre a fővárosból távozni lesz kénytelen, s viszont nem tartván valószínűnek, hogy az egyetem e. i. rektora Kolozsvárról Budapestre közelebről felutazhatik, nehogy ilykép a két félre tagolt egyetem a rektor és a prorektor távolléte miatt Budapesten tanácsi képviselő nélkül maradjon, indítványozza, hogy a Tanács a vallás és közoktatásügyi miniszter Úr jóváhagyásának kikérése mellett, a Budapesten felmerülő rektori teendők ellátásával az e. i. rektor és prorektor távolléte tartamára az előző évnek egyelőre huzamosabb ideig is Pesten időző prorektorát Riegler Gusztáv dr. orvoskari nyilv. r. tanárt bízta meg.

Az indítvány egyhangúlag elfogadjatik.

4. Ugyancsak elnöklő prorektor indítványozza, hogy miután az egyetem rektorára illetőleg annak helyettesére az egyetem tanárai jórészen Pestre menekülése s az egyetem közelebbi jövőjének Pesten intéződése folytán addig is számos adminisztratív tevékenység fog hárulni, míg az egyetem valahol ideiglenes elhelyezést nyer, kérje fel a Tanács a vallás és közoktatásügyi miniszter urat, hogy az egyetem rektori hivatala részére lehetőleg magában a vallás és közoktatásügyi miniszteriumban egy a kari dékánok hivatali működését is lehetővé tegyék hivatali helyiségről gondoskodni s a rektori és dékáni adminisztráció költségeire a rektor illetve helyettesének kezeihez egyelőre 50.000 koronát kiutalni s ezzel az egyetemi adminisztráció rendes vitelét mielőbb lehetővé tenni szíveskedjék. A Tanács az indítványt egyhangúlag elfogadja felkéri a prorektort, hogy annak szellemében a szükséges lépéseket a vallás és közoktatásügyi miniszter úrnál mielőbb tegye meg.

5. Elnöklő prorektor ama kérdésére, hogy nincs-e valami előterjeszteni valójuk, dr. Menyhárh Gáspár jogkari dékán előadja, mikép az egyetem további szünetelésének vagy működésének eddig eldöntetlen kérdését az illetékes tényezőkkel mielőbb tisztába hozni nagyon kívánatos lenne, mert magán értesülései szerint a pénzügy minisztériumnak az ideiglenes költségvetés elkészítése végett már sürgősen szüksége lenne az egyetem kiadásainak költségvetési előirányzatára.

A Tanács az előadottakat azzal veszi tudomásul, hogy az egyetem közelebbi sorsának tisztázására törekszik a legrövidebb időn belül mindent megtenni s mihelyt eldől, hogy az egyetem hol és mily viszonyok között működik tovább a költségvetési előirányzat előterjesztése iránt sürgősen intézkedni fog. Nagyon sajnálná a Tanács ha pusztán adminisztratív okok miatt az egyetem estleges továbbműködése akadályokba ütköznék.

Más tárgy nem lévén prorektor a megjelenteknek megjelenéséért köszönetet mondva az ülést berekeszti.

K.m. f. Jegyző

Prorektor, elnök

Cholnoky Jenő Sir George Clerkhez intézett beszédének magyar szövege (részlet)

Kegyelmes Uram!

A kolozsvári Ferencz-József tudomány-egyetem kiüldözött tanárai jelennek meg Excellenciád előtt, hogy arra kérjék, legyen olyan kegyes és a hatalmas angol nép és uralkodója előtt úgy, mint az Egyesült-hatalmaknak a békekonferenciára küldött delegátusai előtt is mondja el, hogy a fegyverszüneti szerződések durva megsértésével, a hágai békeegyezmények idevonatkozó határozataival homlok egyenest ellenkező szellemben: oly jogtalanság érte Közép-Európa egyik legnagyobb, legszebb, leggazdagabb egyetemét, amelyhez fogható durvaság talán Ázsia népei közt megérthető volna, de ott sem menthető.

1872-ben alakult az egyetem, igen kicsi keretekben. Az Erdélyi Múzeum Egylet szép gyűjteményei és hatalmas könyvtára tette lehetővé, hogy az egyetem néhány év alatt európai színvonalra emelkedett. Az oda kinevezett tanárok nem kíméltek fáradságot, nem ismertek lehetetlent, hanem minden erejükkel, nagy tudásukkal, európai összeköttetésekkel dolgoztak azon, hogy az egyetem intézetei, gyűjteményei, laboratóriumai a lehető legmagasabb nivóra fejlesztessenek. Világhírű professzorok dolgoztak teljes energiával s csakugyan létesítettek is egy olyan egyetemet, amely gyűjteményei és felszerelése révén az elsők közé tartozik Európában. A háborút megelőző években évenként átlag 3 millió koronát költött az állam az egyetemre, de ne felejtsük el a teménytelen adakozást, egyéb forrásokból való szerzést sem, amelyek mind az egyetem gazdag kincstárát szaporították

Ez az egyetem a magyaroké volt. Magyar ésszel, magyar tudással, magyar munkával, magyar pénzzel épült magyar tanulók számára. Egész városrészt tesznek ki az egyetem épületei, pompás klinikája, Európában talán legmodernebb könyvtára, intézetei és múzeumai.

Egy tiszta magyar városban, tiszta magyar egyetem a dicső erdélyi fejedelmek korának felújulását hirdette a szomorú osztrák elnyomatás után.

Ezt az egyetemet egy nemzetiségünk elrabolta a magyarságtól, s az Egyesült Hatalmaktól a rend fenntartására berendelt román hadsereg nem hogy megakadályozta volna ... ő adott fegyveres erőt a jogtalanságok elkövetéséhez. Így történt, hogy romániai királyi katonák szuronyainak támogatásával oly egyének, akik a magyar államnak hűségüket tett hivatalnokai voltak, behatoltak az egyetem épületeibe, a professzorokat eltávolították s az egész nagyszerű intézményt román nyelvű egyetemnek nyitották meg. Ehhez semmi joguk sem volt, nem beszélve a fegyverszüneti szerződésekről és hágai egyezményekről.

1. Nem volt joguk, mert az egyetem magyar pénzen létesült és tartott fenn. Évi fenntartása az utóbbi, de a háborút megelőző esztendőben 3 millió korona volt. A románoktól fizetett egyenes államadó évi összege ebben az időben 9 millió koronát tett ki, ez nem volt elég a román nyelvű elemi és középiskolák szubvenciójára, a román területek közigazgatásának, védelmének technikai berendezésének ellátására.

2. Az egyetem gyűjteményeinek igen nagy része nem vásárlás, hanem ajándékozás útján került oda. Nem tudok most a többi intézetről számszerű adatokkal szolgálni, csak azt említhetem fel, hogy a földrajzi intézet gyűjteményének legalább fele ajándék útján került oda.

3. Nem román, hanem magyar tudósok működésének köszönhető az egyetem berendezkedése. Vegyük a földrajzi intézetet. Mintegy 15.000 kötetes könyvtárában a U. S. A. Geological Survey, Smithsonian Institution, a wieni akadémia, a magyar tudományos intézetek (meteorológiai, földtani, vízrajzi, gazdasági, statisztikai stb.) ajándékai oly tömeget tesznek ki, amelynek már elhelyezése is nehézségeket okoz. Mindezt nem román tudós, hanem az intézet igazgatója személyére kapta ajándékba, s adta oda az állami intézetnek ajándékba. De teménytelen tudós küldte meg az igazgatónak különlenyomatait s az mind az intézetben nyert elhelyezést. Az intézet igazgatója tudományos célú utazásai, expedíciói és tanulmányai közben mintegy 5.000 darab fényképet készített. Ezeknek eredeti lemezei mind az egyetemen vannak deponálva. Nem magyar tudományos anyag-e ez? Az igazgató saját kezével festett olajfestmények, mint tájképtípusok, saját kezűleg szerzett fizikai földrajzi gyűjteménye stb. stb. nem specifikusan magyar kulturális kincs-e? Hát a románoknak fáradtunk, gyűjtöttünk, dolgoztunk? Ők elvették a mi 50 éves munkánknak eredményét, amikor ahhoz egyetlen fillérrel nem járultak, egyetlen napszám munkával nem könnyebbítették? ...

4. Egyetemünknek az utolsó évben 2.600 hallgatója volt. Jelenleg hivatalos értesüléseink szerint a román nyelvű egyetemnek mintegy 600-700 hallgatója van, és pedig egyrészt Romániából, Besszarábiából és Dobrudzsából

stipendiumokkal bekényszerített, idegenföldi hallgatók... Büszkén mondja a román hivatalos jelentés, hogy a kolozsvári egyetemnek egyetlen magyar hallgatója sincs. Ez természetes, mert nem tudnak románul s nem hódolnak be a jogtalan okkupáczióknak. A román hatóságok azonban az erdélyi magyar ifjakat más egyetemre sem engedik tanulni, mert csak abban az esetben engedik ki őket Nagy-Romániából, ha leteszik a hűségesküt; ebben az esetben pedig menten besorozzák őket román katonáknak. Még egy esetben adnak nekik távozásra engedélyt, ha megfogadják, hogy soha vissza nem térnek. Így akarják kisebbiteni az erdélyi magyarok számát. Természetes, hogy a mi ifjaink ezt nem fogadják meg s inkább egy évet vesztve várják, hogy az angol és amerikai igazságszeretet, jogmegbecsülés és humanitás helyre állítsa azt, amit jogtipró hatalmak elrontottak. Kétezernél több ifjú várja a megváltást, hogy derékba törött pályájukon újjakat ismét folytathassák.

A tudományos gyűjteményektől és intézetektől megfosztott professzorokat sem túrték meg Kolozsvárott. A legdurvábban, brutálisan kiutasították őket. 1912-ben engem az Egyesült Államok Amerikai Földrajzi Társasága meghívott a Társaság 60 éves jubileumának ünnepére s mint az Állam vendége, pompás különvonaton, valóságos ünnepeltetések keretében utaztuk be néhány társammal együtt az Unio területét. Most saját otthonom feldúlva, bútoraim, könyvtáram, kincseim szanaszét s többi társammal együtt marhaszállító vagonban löktek ki bennünket onnan, ahol egész életünk munkássága a közjót szolgálta. Egyetemünk tanárai nagyban hozzájárultak Erdély gazdasági fellendüléséhez, mi irányítottuk a kormány figyelmét az erdélyi medencében rejlő káliumsókra, földgázra és petróleumra, magyar geológusok tárták fel a szénbányákat stb. S mi abból az országból vagyonunk romjaival kiűzöttünk. Nekem, Kolozsvár város tiszteletbeli tanácsosának nem ismerték el illetőségemet, mert nem ott születtem s így vagyunk valamennyien... Kérjük Excellenciádat, hogy minden erejével odahatni legyen kegyes, hogy azok a hatalmak, különösen a nemes Nagy-Britannia, amelyeknek képviselőjében Excellenciád itt van, szabadítsanak meg bennünket ... adják vissza a magyarságnak az egyetemet s tegyék lehetővé, hogy működését, a magyar ifjak tanítását akadálytalanul tovább folytathassa.

3.

Budapest, 1919. december 1.

Szandtner Pál jelentése Bethlen Istvánnak a kultuszminisztériumban november 29-én az egyetem elhelyezése ügyében folytatott megbeszélésről.

Kegyelmes Uram!

Folyó évi november hó 29-én a kolozsvári Ferencz József magyar tudományegyetem Tanácsával az egyetem ideiglenes székhelye kérdésében a vallás és közoktatásügyi miniszter úrnál s a közoktatásügyi minisztérium illetékes osztály-vezetőinél járván, az ott lefolyt megbeszélések összegezéséeként van szerencsém Nagyméltóságodnak a következőket jelenteni:

Úgy a közoktatásügyi miniszter úr, mint az illetékes osztály-vezető urak /Imre Sándor államtitkár Úr s Tóth Lajos h.-államtitkár Úr/ a legmesszebbmenő jóindulatot és támogatást helyezték kilátásba arra nézve, hogy a kolozsvári Ferencz József magyar tudományegyetem a maga működését eredeti otthonából kitelepítve is folytathassa s a megbeszélések során örömmel volt megállapítható, hogy a közoktatásügyi minisztérium illetékeseinek hangoztatott jóindulata nem csak megnyugtató ígéret, hanem a megvalósítást komolyan akaró elhatározás.

Az egyetem ideiglenes székhelyéül a közoktatásügyi minisztérium illetékesei legalább is a legközelebbi jövőre gondolva, egybehangzóan Budapest illetőleg Buda mellett nyilatkoztak, mint ahol az egyetem működéséhez szükséges előfeltételek még a legkisebb költséggel lennének megteremthetők, ami az állam mai pénzügyi helyzete mellett szintén számba veendő körülmény.

Az egyetem ideiglenes helyiségei kérdésében általában az a vélemény alakult ki, hogy a pesti egyetemmel vagy a műegyetemmel közös helyiségek igénybevételét lehetőleg kerülni kellene, mert amennyire az eddigi jelekből megállapítható, a pesti egyetem nem nézi valami jó szemmel a kolozsvári egyetem tervbe vett pesti illetve budai szereplését s a műegyetem részéről sem lehet sokkal nagyobb jóindulatra és támogatásra számítani.

A jogi és bölcsészeti karok számára a minisztérium minden nagyobb nehézség nélkül fog helyiségekről gondoskodhatni.

Az orvosi kar intézetei részére kapcsolatban a pozsonyi orvosi karral a budai oldalon levő XVII. számú helyőrségi kórház, kiegészítve esetleg a közelében levő Vörös kereszt kórház egyik v. másik osztályával, látszott a legalkalmasabbnak. Ez intézményeknek az itt feltételezett célokra való átengedése azonban egyáltalán nem függ a közoktatásügyi minisztériumtól, hanem a XVII. számú helyőrségi kórházé a népegészségügyi minisztériumtól, a Vörös kereszt kórházé pedig gróf Csekonicz Ő Nagyméltóságától illetőleg az egyesülettől.

Az említett helyiségek átengedése iránti lehetőségekre vonatkozóan megjegyezték illetékes helyen, hogy a XVII. számú helyőrségi kórházat a népegészségügyi minisztériumtól a pozsonyi egyetem orvosi kara a maga

Az említett helyiségek átengedése iránti lehetőségekre vonatkozóan megjegyezték illetékes helyen, hogy a XVII. számú helyőrségi kórházat a népegészségügyi minisztériumtól a pozsonyi egyetem orvosi kara a maga részéről korábban már kérelmezte, de annak átengedésére Csilléry akkori népegészségügyi miniszter úr nem volt hajlandó. A Vörös kereszt kórház helyiségeinek kérelmezése eddig még nem vétetett folyamatba. Az ez irányban teendő lépések sikere állítólag nagyban függ a Vörös kereszt orvosainak s az ott magánpraxiszt folytató egyéb budapesti orvosok, különösen operatőrök állásfoglalásától, mert a Vörös kereszt helyiségeinek tanítási célokra igénybevétele többé-kevésbé érintheti az ott működő orvosok anyagi érdekeit.

A helyiségek, főleg a XVII. számú helyőrségi kórház átengedése illetve az egyetem céljaira leendő biztosítása érdekében minden esetre célszerű lenne a szükséges lépéseket a népegészségügyi minisztériumnál mielőbb s mennél nagyobb nyomattal megtenni.

A legnagyobb nehézségeket, a közoktatásügyi minisztérium illetékeseinek véleménye szerint, a mathem.-természettudományi karnak, főleg pedig a fizikai és kémiai tanszéknek illetve intézeteknek elhelyezése okozza. A kolozsvári egyetem Tanácsa e tekintetben a műegyetem megfelelő intézeteinek kollegiális átengedésére gondolt; a közoktatásügyi minisztérium ajánlotta is a Tanácsnak, hogy e tárgyban lépjen a műegyetemmel érintkezésbe, jelezte azonban a minisztérium, hogy valami nagy hajlandóságra főleg a kémiai laboratórium átengedését illetően a műegyetemnél ne számítsunk, mert éppen a kémiai szak a műegyetemen annyira túlszűfolt, hogy még esetleg a kellő jóindulat mellett sem lesz a kolozsvári egyetem céljaira átengedhető. Imre Sándor államtitkár úr reményli, hogy az egyetem itteni elhelyezkedésének ezt a legnehezebb kérdését talán a budai pedagógium vagy valamelyik jobban felszerelt budai főgimnázium kémiai és fizikai laboratóriumának igénybevételelvel lesz lehetséges megoldani.

Azt a kérdést illetően, hogy mikorra lenne remélhető, hogy a kolozsvári egyetem a maga működését Budán vagy Pesten, de inkább Budán mint Pesten megkezdhetné, a minisztériumban általában azt a feleletet kaptuk, hogy bár a közoktatásügyi minisztérium a kérdés gyors lejárására mindent megtenni hajlandó, alig valószínű, hogy március-április előtt abba a helyzetbe juthatnánk, hogy az előadásokat megkezdhessük.

Az egyetem megnyitásának időpontját érintő ez a kilátás nem éppen a legörvendetesebb s mindent meg kellene tenni, hogy az egyetem továbbműködésének kérdése még ez év folyamán a minisztertanács által legalább is elvileg eldöntessék, de legalább a vizsgáztatás megkezdhető legyen. Egészen bizonyos, hogy a kolozsvári egyetemnek számos vizsgázója és hallgatója tartózkodik Pesten és a meg nem szállott területeken. Ezekre nézve minden esetre sürgős szükség, hogy vizsgáikat saját tanáraik előtt mielőbb megkezdhessék illetve folytathassák. Amíg a minisztertanács elvileg ki nem mondja, hogy az egyetemet ideiglenesen Budán fenntartja, a Kolozsvárt visszamaradt tanárok Pestre fel nem hívhatók. Mihelyt azonban az elvi döntés

megtörtént, mi akadályozza sem lesz annak, hogy a Kolozsvárt maradt tanárok felhívassanak s ha egyelőre egyebet nem is, legalább a hallgatók vizsgáztatását megkezdhessék. E célra bizonyosan lehetséges lesz megfelelő helyiségeket szerezni.

Mint az egyetem ideiglenes elhelyezése ügyének az egyetemi Tanács részéről is kiküldött előadója, az egyetem pesti illetve budai működésének nehézségei felől mennél pontosabb képet nyerni igyekezvén, ez irányú érdeklődéseim egyik igen megbízható forrásból nyert eredménye volt az az itt el nem hallgatható információ, mely szerint akár a pozsonyi akár a kolozsvári egyetemnek s akár Budán akár Pesten ha csak ideiglenes elhelyezését is a budapesti egyetem ellenszenvvel és féltékenységgel nézi s a budapesti egyetem részéről máris történtek lépések, hogy a kolozsvári és pozsonyi egyetemek budai ill. pesti működésének terve megakadjon.

Állítólag különösen a budapesti orvosi kar az, mely a gondolatot a legbarátságatlanabban fogadja s állítólag nem is késlekedett az idea megvalósítását azon az úton akadályozni meg vagy legalább is hátráltatni, amely úton az leginkább megakadályozható: a pénzügyminisztérium útján. Ezek az akadályozó lépések már régebben s a pozsonyi egyetem orvosi karának Budára helyezése tervével szemben tétettek ugyan, nyilvánvaló azonban, hogy élük a kolozsvári egyetem csak később aktuálissá vált ügye ellen is irányul illetve ennek is prejudikál.

Amint engem informáltak: a pozsonyi egyetem tanárainak elűzetésével ez egyetem jövőjének kérdése aktuálissá válván, a pozsonyi tanárok hasonló kéréssel fordultak az akkori közoktatásügyi miniszter úrhoz Huszár Károly úrhoz, mint aminővel közelebről a kolozsvári egyetem elűzött tanárai felléptek. Huszár miniszter úr a pozsonyiak ügyét épp oly jóindulattal fogadta, mint fogadta Haller miniszter úr a kolozsváriakét s a pozsonyi egyetemnek ideiglenesen Budán való elhelyezését szóbelileg éppúgy megígérte, mint ugyancsak szóbelileg megígérte Haller miniszter úr a kolozsvári egyetemet illetően az egyetem tanárainak. A pozsonyiak az ígéretet írásban kérték s Huszár miniszter úr erre hajlandó is volt, ekkor azonban állítólag arra figyelmeztette valaki őt, hogy ily fontos kérdésben jó lenne nem egyedül, hanem a minisztertanács megkérdezésével intézkednie. Huszár miniszter úr e figyelmeztetést acceptálván kiadta az ügyet az illetékes osztálynak minisztertanácsi előkészítés végett, mivel pedig az ügy pénzügyi kérdésekkel is összefügg, a közoktatásügyi minisztérium kénytelen volt a tárgyban a pénzügyminisztériummal lépni előzetes összeköttetésbe. A közoktatásügyi minisztérium részéről ez a lépés sürgősen meg is történt, a pénzügyminisztérium azonban késlekedik, s amennyire informálóm tudni vélte, nem annyira a kérdés pénzügyi oldalai miatt, mint inkább amiatt, mert a budapesti orvosi kar a jelenlegi pénzügyminiszter úrhoz érveket juttatott el a tekintetben, hogy a pozsonyi orvosi kar Budán működtetését miért nem tartaná kívánatosnak. Állítólag ugyanis a pénzügyminiszter úr a pozsonyi egyetem oly észrevételek kíséretében juttatta el az illetékes pénzügyi osztályhoz, amelyek éppen nem

igaz -, hogy a pénzügyminiszter úrnak a pozsonyi egyetem Budára helyezése ellen legalább az az egyik fő észrevétele, hogy nem helyes egy városban két egyetemet helyezni el, mert ez a két egyetem ifjúsága között súrlódásokra s az egyetemek közt nem kívánatos konkurenciára vezethet, úgy ez az ellenvetés nyugodhatik ugyan bizonyos helyes vagy nem helyes kultúrpolitikai ill. pedagógiai megfontolásokon, de aligha képez oly szempontot, melynek elbírálása a pénzügyminisztérium elé tartoznék, s mely ép ezért is csak egészen speciális személyi alapon volt a jelenlegi pénzügyminiszter úr előtt felvethető.

Mindezekről Nagyméltóságodat, ki a kolozsvári egyetem ügyét a közoktatásügyi miniszter úr mellett a minisztertanácsban képviselni kegyeskedik, legalább pro foro interno tájékoztatnom nem volt tán egészen érdektelen, nehogy az egyetem tovább működésének kérdése oly okokból nyerjen kedvezőtlen elintézés, melyek a nyilvánosság előtt szerepelni aligha fognak ugyan, de amelyek megfelelő ellensúlyozás nélkül a dolgok háttérben annál hátrányosabban hathatnának.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tiszteletem nyilvánítását.
Budapest, 1919. évi december hó i-én.

Szandtner Pál
egyetemi tanár
kiküldött előadó

4.

Budapest, 1919. december 1.

Szandtner Pál ismerteti Bethlen Istvánnal Kolosváry Bálint Kolozsváron tartózkodó rektor december 9-i helyzetjelentését.

A kolozsvári Ferencz József magyar tudományegyetem Rektorának 1919. évi dec. hó 14-i kelettel Kolozsvárról hozzám intézett magánlevele alapján, mellyel a vallás és közoktatásügyi magyar miniszter úrhoz 1919. dec. hó 9-éről keltezett továbbítás végett hozzám irányított hivatalos jelentésének adatait a Béke előkészítő iroda „B” csoportjának is figyelmébe ajánlotta, van szerencsém a szóbanforgó hivatalos jelentés másolatát a benne foglaltak szíves mérlegelése végett az alábbiakban előterjeszteni:

XXXII-1919.-1920 e. t. sz. Nagyméltóságú Haller István vall. És közokt. Minister úrnak Budapest. Nagymélt. Minister Úr! Midőn egyetemünk Tanácsa és a szétszórta tanári kar még itt lévő része nevében tisztelettel üdvözlöm Nagyméltóságodat, mint a magyar vallás és közokt. Ügyi minisztérium új vezetőjét, engedje meg, hogy a jövőbe vetett hittel és bizalommal kívánjak szerencsét Nagyméltóságod hivatali működéséhez, mellyel a gondviselés súlyos feladatként kapcsolta össze a nehéz sors alatt szenvedő hazánk felszabadításában való közreműködését. Eddigi jelentéseim további kiegészítésül elsősorban is egyet. Tanácsunk súlyos aggályának vagyok bátor kifejezést adni azzal a

való közreműködését. Eddigi jelentéseim további kiegészítéséül elsősorban is egyet. Tanácsunk súlyos aggályának vagyok bátor kifejezést adni azzal a budapesti lapokban érintett és máshelyről is megerősített komolynak látszó tervvel szemben, mely egyetemünk működését ideiglenesen bár és átmenetileg hazánk valamely más városába célozza áttenni. Úgy véljük, ezt az ideiglenes székhelyen kívüli működést sem hallgatóságunk érdeke nem kívánja mert hiszen összegyűjtésük /bármely városról legyen szó/ a jelen körülmények között lehetetlen: de nem kívánja a professzorok érdeke sem, kiknek ideiglenes elhelyezése /amennyiben innen eltávolítottak/ értesülésünk szerint biztosított, az itt maradottak mozgósítása pedig – egyes kivételes esetektől eltekintve – sok tekintetben kockázatot, a közhangulatra hátrányos, és a magyarságot gyengítő hatású lehet. Az egyetem működésének máshová való könnyű áttétele továbbá egy estleges oláh-autonóm berendezkedésnél, avagy a felsőoktatás tekintetében netalán felmerülő idegen igények kénytelen kielégítésénél: a magyar egyetem itteni posztójára károsan hathat vissza.

Ezzel kapcsolatban van szerencsém Nagyméltóságod n. becsü figyelmét felhívni arra, hogy amennyiben az a nem várt eshetőség, mely szerint erdélyi hazarészünk Magyarország testéből lekapcsolatnék, bekövetkezik, - ellenben az egyetemnek, mint a magyar jellegű főiskolának a magyarság részére való biztosítása a békeszerződésben kivihető lesz: ez a magyarság érdekében csak akkor volna reális értékű vívmány, csak azzal a feltétellel volna a létért és faji fennmaradásunkért folytatandó küzdelemben jelentős fegyver, ha az oláh fennhatóság alá jutó magyar egyetemnek a legteljesebb a tanárok korlátlan választási, illetőleg meghívási jogát is magába ölelő autonómiája és a teljes tanítási és tanulási szabadsága garantáltatnék. Még ilyen garanciák mellett is folytonos vívódás volna az egyetem élete, mert a megváltásban és felszabadulásban bízhatunk és bízunk is, de oly biztosítékot és szerződéses kötelezettségek megtartásában és teljesítésében, melyeket akár önként, akár kénytelen, jelenlegi elnyomóink vállalnak magukra, ezernyi és keserves tapasztalat alapján mondhatjuk, hinni és bízunk úgysem lehet. De küzdelmeinknek alapépitménye legalább szilárd volna.

Van szerencsém továbbá közölni Nagyméltóságoddal a működését megkezdett idegen egyetem hallgatóinak alábbi statisztikáját. Különböző oldalról jelentés e tárgyban már tétetett. Nekem ezúttal a „hivatalos” kimutatást áll módomban közölni. Beiratkozott hallgatók száma: jogi karon 876; orvosi karon 693; bölcs. karon 115; math. karon 73; I. és II. éves gyógyszerész 56; összesen 1813. Ezek közül rendes hallgatók 1595; rendkív. 218. Vallás szerint: rom. kath. 72; gör. kath. 537; ref. 10; ág. ev. 215; gör. kel. 702; izr. 777. A beiratkozott 1813 hallgató anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlásáról azonban egészen más képet mutatnak azok az adatok, melyeket közvetlenül volt módomban beszerezni és melyek alapján azt állíthatom, hogy a „hivatalos” kimutatás hamis beállítású. Nevezetesen a beiratkozó anyanyelv-bevallása szerint: román 1263; szász 279; magyar zsidó 222; héber 10; magyar-keresztény 37 /csak!/: magyar gör. kath. 1; orosz 4; horvát 3; francia 1; szerb 1; összesen

1821, de ezek közül 8 utólag töröltetett. A hallgatók tömegesebben csak az orvosi előadásokat frequentálják. A többi karokon csak szórványosan három-négy hallgatóval tartanak néha előadások, miután az oda beiratkozott hallgatók túlnyomó része úgy nev. Propaganda hallgató. Jelentem végül, hogy a három magyar egyház hihetetlen erőfeszítéssel állítja fel az elveszett állami iskolák pótlásául a felekezeti magyar iskolákat és igyekszik ez úton a kenyerüket vesztett állami tanerőkről is gondoskodni. Az oláh tanügyi hatóságok mindent elkövetnek az egyházak iskolaakciójának elfolytására, engedély hiánya, helyiségek, felszerelés, tankönyvek stb. címén keresve a kifogásokat s a küzdelem, amit a felekezetek autonómiájához menekülő magyarság kifejteni kénytelen: rendkívül nehéz. Ennek dacára az új felekezeti középfokú iskolák száma a 26-ot, az elemi iskoláké pedig a 600-at meghaladja. A magyar társadalom és különösen az egyszer falusi nép erejét felülmúló áldozatkészségének, a magyar iskolaügy iránt eddig nem tapasztalt fokú öntudatos ragaszkodásának példáiról lehetetlen nem a legnagyobb megindulással tennem jelentést Nagyméltóságod előtt. Lévén mély tisztelettel Kolozsvár 1919. december hó 9-én dr. Kolosváry e. i. Rektor.

5.

Budapest, 1919. december 10.

Szandtner Pál által a Minisztertanács számára készített előterjesztés a kolozsvári egyetem megtartásáról.

Nagymélt. Minisztertanács!

Köztudomású, hogy az Erdélyt megszállva tartó románok a kolozsvári Ferencz József magyar tudományegyetemet még ez év májusában önkényesen bezárták, az egyetem tanárait, segéd- és kezelő személyzetét tiszteikből karhatalmilag eltávolították, az egyetem 2. 600 főnyi ifjúságát szétkergették, az egyetemi tanszemélyzet nagy részét Erdélyből is száműzték, s az egyetem intézményeit, intézeteit és felszereléseit erőszakkal hatalmukba ejtve, igénybevételükkel év novemberében Kolozsvárt egy román tannyelvű egyetemet szerveztek.

Tiszteletteljes véleményem szerint az erőszakosságokkal szemben a magyar kormány közömbös nem maradhat. Akkor sem, ha Erdélynek a románok részéről történt megszállása csak ideiglenes és rövidebb tartamú marad s még kevésbé akkor ha Erdélyt egy reánk kényszerítendő súlyos béke a magyar állam testéről bizonytalan időre lekapcsolja.

A kolozsvári magyar tudományegyetem erőszakos bezárása s intézeteiben egy román tannyelvű román kir. Egyetem beállítása a magyar kormány megfelelő ellenintézkedése nélkül, az erdélyi magyar ifjúságot a főiskolai tanulmányoktól a legközelebbi jövőben még az esetre is elzárná, ha a románok a kötendő béke értelmében Erdélyt kiüríteni volnának kötelesek. A nagymélt. Minisztertanács igen tisztelt tagjai előtt éppen nem lehet ismeretlen, hogy a románok szerződésbeli kötelezettségeiknek mily kevésbé szoktak eleget tenni, s hogy amennyiben eleget tesznek is, a közvagyonra és közintézményekre tehát az egyetemre nézve is mit fog jelenteni egy román kivonulás.

Ily körülmények között remélni sem lehet, hogy Erdély magyar egyeteme, mely az erdélyi magyar ifjúság tanulmányainak óriási hátrányára két félelven át máris szünetelni volt kénytelen, a maga működését Kolozsvárt egyhamar újból felveheti. Annál is kevésbé remélhető ez, mert alig lehet kilátásunk arra, hogy a kötendő béke Erdélyt s vele Kolozsvárt a magyar állam főhatósága alatt meghagyja, vagy legalább a románokat a kolozsvári egyetem eddigi magyar jellegének visszaállítására kötelezi.

Az Erdélyből hozzám beérkezett teljesen megbízható adatok szerint az erdélyi magyar ifjúság a románok szervezte román egyetemmel szemben, nem csak ez intézmény román tannyelve miatt, melyet nem ért, hanem a jórészt erdélyi románokból kiegészült tanerők abszolút tudománytalansága miatt is, teljességgel tartózkodóan viselkedik, s erőszakosan elnémított régi magyar tanárainak további működését ép úgy követeli, mint ahogy jelentékeny méltányossági s fontos politikai tekintetek is mindenkép kívánják, hogy a magyar kormány a kolozsvári Ferencz József magyar tudományegyetem önkényes elnémításába bele ne nyugodjék, hanem ez egyetemet, addig is, míg majd a maga eredeti székhelyére újból visszatérhet, a magyar állam valamely kultur-centrumában továbbra is fenntartsa.

Tudatában vagyok annak, hogy a kolozsvári Ferencz József magyar tudományegyetemnek a területileg megkisebbedő magyar állam részéről továbbra is fenntartása az állam teherbíró képességét mily nagy mértékben próbára teszi. Úgy vélem azonban, hogy a fenntartás költségei az egyetem ideiglenes székhelyének oly városba való helyezésével, mely ezért áldozni is hajlandó, tetemesen csökkenthetők lesznek, s hogyha ez be nem következnek is, akkor is azok az értékek, melyeket az egyetem fenntartásával megmenthetünk s azok a nagy célok, melyeket az egyetem útján szolgálhatunk, a magyar állam áldozatkészségét mindenesetre megérdemlik. Az erdélyi magyarság egyetemhez való jogának állandó demonstrálása, az egyetem eredeti helyiségeinek, intézeteinek, gyűjteményeinek, alapítványainak és egyéb javainak elkövetelésére vonatkozó magyar igények súlyának erősítése, az intézmény félszázados tisztos múltja iránti kegyelet, a hazájuk és esküjük mellett minden megpróbáltatás dacára is híven kitartott magyar tanári kar jövő existenciájának megérdemelt biztosítása az egyetem tanerőiben rejlő s az erdélyi magyar közszellemtől átitatott kultur-erőknek az erdélyi magyar ifjúság javára továbbkamatoztatása, Erdély lekapcsolása esetén pedig a szellemi együvé tartozás s a mielőbbi

érdekek, melyek teljes mértékben megokolják azt a tisztelet teljes indítványomat:

Méltóztassék a nagymélt. Minisztertanácsnak elhatároznia, hogy az otthonából jogellenesen kitelepített kolozsvári Ferencz József magyar tudományegyetemet, addig is, míg az az 1872. évi XIX. t. cikkben nyugvó eredeti székhelyére újból visszatérhet; eddigi nevének s kolozsvári jellegének meghagyásával a magyar állam valamely erre alkalmas kultur-centrumában továbbra is fenntartja s méltóztassék a Minisztertanácsnak a kérdésben érintett tagjait első sorban a közoktatásügyi és a pénzügyminiszter urat valamint engem felhatalmaznia, hogy az egyetem közérdekű működésének még a jelen 1919/20 tanév II-ik semesterében folyamatba-tétele végett szükséges lépéseket egymással egyetértve minden irányban s haladéktalanul megtehessek.

Zusammenfassung

Das, in 1958 gegründete, Archiv der Eötvös Loránd Universität sammelt nicht nur die historischen Dokumente der einzelnen Institute der Universität, sondern auch die Nachlässe der ehemaligen Professoren. Die aufbewahrten Dokumente im Archiv übersteigen zur Zeit die 1050 Laufmeter, wovon die 27 Personalbestände über 60 Laufmeter betragen.

Der kleinste, jedoch historisch gesehen einer der wichtigsten Bestände, ist der Nachlaß von Paul Szandtner (1884-1963). Die Dokumente wurden aus den noch nicht publizierten historischen Quellen aus dem Jahre 1919. der – in 1872 gestifteten – Ungarischen Königlichen Franz Joseph Universität ausgewählt. Szandtner war zu dieser Zeit der siebenbürgische Referent der Friedensvorbereitungskomite des Außenministeriums der Gruppe B. Die Dokumente erleuchten die Anstrengungen der Aufrechterhaltung der Universität durch den ungarischen Staat.